

Pârvu Boerescu

CUVINTE ROMÂNEȘTI CU „ETIMOLOGIA NECUNOSCUȚĂ”:

1. BEREGATĂ, 2. A BĂGA, 3. VISCOL/ VICOL

Prin sintagma „etimologia necunoscută”, întâlnită îndeosebi în dicționarele explicative generale ale limbii române, autorii acestora își mărturisesc cu onestitate neputința de a „stabili originea unui cuvânt”, în măsura în care „explicarea evoluției lui fonetice și semantice” (cf. DEX) se dovedește a fi insuficientă pentru scopul propus. Am comite însă o mare nedreptate dacă cuvântul „necunoscută” din sintagmă ar fi interpretat fără excepție *ad litteram* și dacă am pune în întregime această necunoaștere pe seama „ignoranței” lexicografilor.

Dimpotrivă, aparenta necunoaștere a etimologiei unui cuvânt poate fi cauzată uneori chiar de excesul de cunoștințe și de abundența informației structurate într-o multitudine de ipoteze contradictorii și controversate, în fața căreia un lexicograf aflat în *l’embarras du choix* preferă să nu se pronunțe. Dicționarele speciale *etimologice* își pot permite luxul de a înlocui așa-zisa „etimologie necunoscută” prin indicații circumscrise fiecărei situații în parte: etimologie posibilă/ probabilă/ controversată/ nesigură/ îndoielnică/ obscură etc. și, doar în ultimă instanță, necunoscută, deoarece asemenea lucrări dispun de spațiul necesar pentru explicații.

Ambiguitatea sintagmei discutate sporește datorită faptului că prin „etimologie” se subînțelege de cele mai multe ori „etimonul” concret, cuvântul sau radicalul original care ilustrează etimologia căutată, cel mai adesea fără niciun alt comentariu. Este nevoie de mult curaj pentru a oferi o soluție etimologică într-un dicționar explicativ de uz curent fără ca aceasta să fie însoțită de etimonul așteptat. Acest act de curaj, încă discutabil din punct de vedere științific, a fost înfăptuit recent de autorii DEXI.

1. Despre **BEREGATĂ**, de exemplu, se afirmă în acest dicționar că ar fi un „probabil cuvânt autohton”, deși lipsește presupusul etimon traco-dac justificativ. Acesta trebuia să fi fost reconstruit ținându-se seama de variantele regionale ale cuvântului, anume: *belegată, berăgată, beregău, bereguș, beregheată, berigată, birighiată, gher(e)beată, verigată*, precum și de forma istroromână *biricuată*, fără a neglija srb. *berikat* și sloven. *birikata* (împrumutate din dacoromână, respectiv din istroromână, după opinia autorizată a lui Petar Skok), desigur prin raportare la gr. *φάρυγξ, -υγγος* „gâtlej, faringe” și la rad. i.-e. *bh₂rug-* „gâtlej, trahee” (Pokorny, IEW, 145).

LR, LX, nr. 4, p. 505–528, București, 2011

Este oare posibilă reconstruirea formei probabile din latina dunăreană pentru *beregată*? Sonorizarea ocluzivei velare, probabil de dată mai recentă (cf. *acăța* > *agăța*, *clucă* > *glugă* etc.), nu privește decât dialectul dacoromân. De aceea, o formă protoromână **biricata*, conținând sufixul latin-romanice -*ata* (cf. *beregău* sau *bereguș*, datorate schimbării de sufix) ar putea explica cele mai multe variante. Dar, dacă *gher(e)beată* a rezultat în mod cert dintr-o metateză, nu putem fi la fel de siguri că palatalizarea ocluzivei velare sonore în *beregheată* și *birighiată* ar fi cauzată doar de influența vocalelor palatale precedente și nu de prezența unui *k* sau *g* original, al temei românești arhaice, care și ea putea să aibă variante fonetice. Forma *verigată* poate proveni din încrucișarea cu r. *verigă* (< v. sl., cf. DLR), probabil o etimologie populară, fără motivație semantică, în timp ce originea variantei *belegată* rămâne deocamdată obscură.

Soluțiile anterioare pentru etimologia cuvântului *beregată* implică, în primul rând, mari dificultăți fonetice. Atât în ipoteza lui S. Pușcariu (DR, IX, 440): lat. *verruca* „ieșitură, neg”, cu sufixul latin-romanice -*ata* (cf. *bucca*, **buccāta*), cât și în cazul rad. i.-e. *bh_hrug-* „gâtlej, trahee”, la care se raportează gr. *φάρυγγις*, -*γγος* „faringe” (I.I. Russu, DR, XI, 154; ER, 265), în temă apare un *u*, motiv pentru care forma românească așteptată ar fi fost cu aproximație: **văruc-ată* sau **bărug-ată*/**bărâg-ată*.

În vechea italiană și în provensală întâlnim pentru *beregată*, cf. REW³, 3685, formele *gargatta*, respectiv *gargata*, provenind din sufixarea rădăcinii onomatopeice larg răspândite **garg-* „sunet caracteristic *gargarei*, gălgâit”. Fonetismul acestora, parțial asemănător cu cel al cuvântului românesc, l-a determinat pe W. Meyer-Lübke să imagineze disimilarea primului *g-* din *gargata* la *b-* din *bergată* [sic], o explicație vădit insuficientă, după opinia lui Al. Graur (BL, V, 99).

Ne putem întreba, pe bună dreptate, dacă nu este totuși mai potrivită din toate punctele de vedere etimologia propusă de Petar Skok (ERHS, I, 1971, p. 139): adj. lat. *umbilicāta* „în formă de cordon ombilical”, substantivat (cf. adj. lat. *barbātus* „cu barbă, bărbos” > r. *bărbat* = lat. *vir*). Silaba inițială a lat. *umbilicus*/**umbulicus* a căzut atât în r. *buric* cât și în it. pop. *bèllico*, astfel că ipoteza unui etimon latin popular **bilicāta* pare să fie perfect acceptabilă din punct de vedere fonetic.

Ținând seama de sensul prim al cuvântului *buric*, cel de cordon ombilical, ne putem imagina tranziția semantică de la ceva „în formă de cordon ombilical [tăiat]”, la organul tubular reprezentat de „laringe”, secționat la animalele sacrificate, după cum și *buricul* este *tăiat* la copii și la animalele nou-născute.

Este interesant faptul că derivatul pe teren românesc al lui *buric*: *buricat* se referă de multe ori la ceva „ieșit în relief, gurguiat”, sens suplimentar pe care îl avea cu multă probabilitate și adj. lat. *umbilicātus*, -*a*, întrucât o relație semantică similară, dar în direcție opusă, poate fi identificată în evoluția de la lat. *gurgulio* „beregată” la r. *gurgui* „vârf, sfârc, mamelon”. Examinarea beregatei tăiate a animalelor, precum și imaginea părții anterioare a gâtului, la bărbați, cu mărul lui Adam proeminent, pot să fi contribuit de asemenea, într-o mare măsură, la specializarea cuvântului latin (*um*)*bilicāta* pentru ceea ce numim astăzi *beregată*.

Dacă acceptăm etimologia propusă de Petar Skok, mai este oare nevoie de ipoteza originii autohtone, de baza disilabică i.-e. **bhere-g-* „tăietură, faringe” imaginată de I.I. Russu? Faptul că această bază a fost reconstruită pornind numai de la limba română ridică multe semne de întrebare și ne îndeamnă la prudență. Totuși, ținând seama de cuvântul v. gr. *φάρυγξ, -υγγος* „gâtlej, faringe”, nu putem exclude cu totul probabilitatea existenței unui mai vechi dublet autohton, apropiat fonetic și semantic de lat. **(um)bilicāta*. Dacă a existat, acest cuvânt autohton ar fi putut facilita specializarea sensului cuvântului latin și ar fi motivat mai puternic evoluția fonetică *c > g* din dacoromână, putând fi considerat ca termen secund al unei contaminări în cadrul bilingvismului latin–geto-dac.

Deși nu suntem încă pregătiți să acceptăm mai multe etimoane pentru un cuvânt, atunci când nu putem preciza sursa etimologiei multiple, influența reciprocă dintre cuvintele latine și cele presupus autohtone va rămâne în ultimă instanță singura soluție posibilă pentru a evita blocajul în teorii ireductibil opuse, de tipul purismului etimologic, fie el latinist, fie el autohtonist.

2. Un alt exemplu tipic de cuvânt cu „etimologia necunoscută” este verbul **A BĂGA**, care a fost explicat, cf. I.I. Russu, ER, 162, prin **latină** (B o b b, I, 94: *abago, inago, v. introago*; L e x B, 43: „*bag* a obsoleto *vagio* [sic], unde et *vagina*” [probabil, un *lapsus calami: vagio* în loc de lat. arhaic *vago*]; L a u r i a n – M., Gloss., 42: *pango, pago*; H a s d e u, EMR, 2334: **vadāre*, cf. *vado*; P u ș c a r i u, DR, V, 902: un alt **vagō* decât *vagor*, cf. *vāgina*; C i o r ă n e s c u, 595: *bīgare < bīga*; A. A v r a m, NCE, 36: **bagare < *baga = caua*; B o e r e s c u, LR, 2001/5–6, 269: **bagāre = vagāre/ vagāri*); prin (neo)**greacă** (C i h a c, II, 638: cf. *βάζω, βάνω, βάλλω* „a pune”); prin vechea **germană** (G i u g l e a, DR, II, 272: < *bauga* „inel”); prin vechea **slavă** (S c r i b a n, D, 145: cf. *badati* „a găuri”); prin **bulgară** (G. P a s c u, ArhR, X, 473: cf. [reg.] *bākam* „fourrer, glisser” [vezi și bg. lit. *pāham* „a băga, a vârî”]); **romanic** (M e y e r - L ü b k e, REW³, 880: < **baga* „burduf”); **autohton**, comparat cu **albaneza** (M i k l o s i c h, SE, 8: cf. alb. dial. gheg *baīg* „fero” [„a purta”]); împrumut dintr-o limbă **nordică**, indo-europeană (G. M e y e r, IF (1896), 115, v. *infra*); prin **dacică** (R e i c h e n k r o n, *Das Dakische*, 87: i.-e. **bedh-* „stechen, besser in die Erde stechen, graben”, cf. IEW, 113); prin **traco-dacă** (I. I. R u s s u, ER, 261, v. *infra*; A. I o n e s c u, 1985, 49: rad. i.-e. **bhāgh-* „a lupta” → a intra (în luptă); M. V i n e r e a n u, DEIE, 2008, 120: < PIE **bhag-* „a împărți, a aloca”, cf. IEW, 107; Barnhart, 71).

Dintre explicațiile etimologice detaliate anterioare, deosebit de interesantă pentru o discuție mai largă este cea dată de Gustav Meyer (IF, 1896, p. 115): «*a băga* aparține rădăcinii **romanice** *baga*, cu înțelesul de bază „povară purtată de animale, burduf umplut cu vin”, cf. v. fr. *bagua, bague* „legătură, boccea”, sp. *baga* [?] „povara catărului”, nord-it. *baga* „burduf, burtă, burdihan”, bresc. *bagar*, bergam. *bagà* „a bea zdravăn, a adăpa, a trage la măsea”, friul. *baghe* „burduf”, it. *bagaglio*, fr. *bagage* „bagaj”. Dacă acest *bag-* ar fi străin în limbile latino-romanice, el ar putea fi pus în legătură cu rad. i.-e. **bhag-*, cf. v. ind. *bhājati* „distribuie acordă”;

cf. gr. *φαγεῖν* „a mânca” (< „porție de mâncare”); cf. v. sl. *bogŭ* „bogăție” [etc.]». Concluzia lui Gustav Meyer era următoarea: „Cuvântul românesc ar trebui să fie împrumutat dintr-o limbă nordică [germanică], în care i.-e. *bh-* se prefacă în *b*.”

Cu 85 de ani mai târziu, concluzia lui I.I. Russu (ER, 262) se dovedește a fi mai puțin clară, dar mult mai prudentă: *a băga* „trebuie atribuit fondului autohton (DLR, Pușcariu), dar o etimologie limpede, sigură nu se poate oferi, căci între bazele indo-europene încă nu găsim o legătură [semantică! *n.n.*, *P.B.*] verosimilă pentru un arhetip de forma **bag-*, **vag-*, deci vreo bază i.-e. **b(h)ag-*, **b(h)eg(h)-*, respectiv **uag-/ ueg(h)-*.”

Soluția dată de noi a pornit de la constatarea citată mai sus: dacă nu poate fi găsită o legătură verosimilă cu vreunul dintre radicalele indo-europene studiate de I.I. Russu, șansele cele mai mari sunt ca verbul *a băga* să fie de origine latin-romanică.

În primul meu articol dedicat acestui verb (LR, 2001/5–6, p. 269–274), eram de părere că un verb latin popular **bagāre* poate fi pus în relație, cel mai probabil, cu lat. arh. *vagāre*, respectiv cu lat. cl. *vagāri* „a (se) mișca încoace și încolo”, prin comparație cu evoluția semantică suferită de lat. *vagāre* în vechea franceză: v. fr. *vaier*, *vajer* „a deborda, a invadea etc.” (REW³, 9121a), cf. *aler vajant* „déborder” (fleuve), cca 1150, *vaier/ vajer/ aler vaiant* „faire des incursions militaires” (= *a intra și a ieși în/ din teritoriul dușman*), cf. v. fr. *vager* „pousser au hasard” (plante), *vaguer* „se déplacer au hasard (d’une partie du corps)” (Wartburg, FEW, XIV, 56, p. 120).

Desigur, a trebuit să admit că a intervenit o evidentă restrângere de sens: de la „a mișca ceva încoace și încolo”, la „a introduce și (sau *pentru*) a scoate ceva (o sabie în/din teacă [= lat. *vagina*] etc.)”. Dar, la fel ca și în cazul verbului lat. *plicare* „a îndoi, a împături, a strânge (vele, corturi, bagaje)”, care în spaniolă a evoluat spre *llegar* „a sosi”, iar în românește a evoluat spre *a pleca*, în mod asemănător, lat. pop. **bagare* a prezentat o dezvoltare semantică divergentă, ajungând ca, printr-o polarizare de sens, r. *a băga* să însemne doar „a introduce, a pune”, în timp ce *baguer*, de exemplu, în dialectul valon din Liège să dobândească sensul generic opus, cel de „a scoate (afară)”, mai precis: „a mișca, a muta ceva din loc” sau „a da/ a trage afară” (REW³, 880: „ausziehen”; cf. FEW, I, 204: „déménager, décamper”; cf. Haust, DL, 56 și Cornu, DL, 2008: „déménager, déloger, expulser”).

Dacă acceptăm contaminarea în latina populară dintre *vagāre/ *bagāre* și *vacāre/ *vocāre* (cf. REW³, 9108), am mai putea adăuga o polarizare de sens paralelă și în ceea ce privește verbul sard logudorez *bogare* „a scoate”, cu o mulțime de subsensuri, cf. *Dizionario (Online) de sa limba sarda*, s.v. *bocāre*: „leare o zugher dae intro a fora [„a lua (cu sine) ceva dinăuntru în afară, a scoate”, cf. lat. *vacāre/ vacuāre* și *vagāre*, cu sens restrâns!], fintzas in su sensu de fagher bider [chiar în sensul de „a scoate la vedere, a face să se vadă”], de ammustrare [de „a arăta”]; leare (unu pinzos) dae dossu [„a lua (un obiect) dintr-un ansamblu/ dintr-un corp (complex)”], catzare [„a da afară”], fagher benner mancu [„a face să vină mai puțin”], ispendhere [„a cheltui”], nādu de cantidade leārendhe una parte o fintzas

totu [„a lua o parte sau aproape totul dintr-o cantitate”]; agabbare [„a termina”]; istesiare de pare [„a depărta, a distanța de (ceva)”], moer dae s’incăssiu (fintzas unu mermu) [„a scoate, a disloca din încheietură/ din montură (chiar și un membru)”]; *essire dae su letu de su riu* [„a deborda (a ieși din albia râului)”], cf. v. fr. *vaiier!*; *crobu cun crobu no si ndi bogant s’ogu* [„corb la corb nu-și scoate ochiul”] etc.

Dificultatea pe care nu am discutat-o până acum este aceea că wallon. *baguer* „a scoate (afară)” este înregistrat în REW³, 880 (împreună cu r. *a băga*), ca aparținând rădăcinii romanice **baga*, care, așa cum am văzut mai sus, ar putea fi înrudită cu engl. *bag* „sac, traistă” și cu v. isl. *baggi* „pack, bundle” „legăturică, boccea” (cf. *Chambers* [Barnhart], DE, s.v. *bag*, p. 71), fără să avem o raportare limpede la vreun radical indo-european cunoscut.

Arătăm în cel de al doilea articol al meu în legătură cu verbul *a băga* (Boerescu, LR, 2007/4, p. 405–407) că «ar mai trebui amintite și celelalte forme romanice omonime, pentru a urmări firescul evoluțiilor semantice înregistrate, mai ales în cazul nord-it. *baga* „Bündel”, „Beutel”, „Börse” [legătură, boccea; pungă, săculeț, traistă; pungă de bani] și fig. „dicker Bauch” [burtă mare, grasă, burduhan], cu derivatele verbale: bergam., bresc. *bagár* „saufen” [a se adăpa, a se bețivi], comask. *bagá* „zehen” [a bea zdravăn, a trage la măsca], care l-au determinat pe W. Meyer-Lübke, pe urmele lui G. Meyer, să includă verbul rom. *a băga* [cf. *bagă în el/ bagă la burdihan!*] printre urmașii romanicului **baga* „Schlauch” [burduf] (REW³, 880).»

Posibilitatea ca verbul *a băga* să fie raportat în paralel și la tema romanică **baga* „burduf” ar putea fi susținută într-o oarecare măsură de comparația dintre *a băga* și MEngl. *bagge* „bag” > *baggen* „to put in a bag”, cf. engl. *bag* „sac”/ *to bag* „a băga în sac, a îndesa”, pe baza relației semantice dintre *burduf* și *a burduși* „a umple tare, a îndesa, a înghesuși”.

Evoluția fonetică și restrângerea de sens amintită mai sus, de la lat. *vagāre* „a mișca ceva înapoi și încolo”, la **bagāre* „a introduce și (sau pentru) a scoate” este clar confirmată de existența verbului wallon. (Liège) *baguer*, care, la fel cu r. *a băga*, poate fi legat apoi de rădăcina romanică **baga* „burduf” (REW³, 880) printr-o contaminare din perioada latină târzie, ceea ce a permis ca ocluziva velară sonoră *g* să fie păstrată nealterată în dialectul din Liège, spre deosebire de v. fr. *vaiier*, unde ocluziva a dispărut în mod normal. Wallon. *baguer* și sard. log. *bogare*, ambele având înțelesul general de „a scoate” sau de „a mișca (ceva, în afară)”, se apropie din punct de vedere semantic pe de o parte de lat. *vacāre* „a fi gol” (REW³, 9108, cf. *vacuāre* „a goli” – REW³, 9114), iar pe de altă parte de v. fr. *vaiier* „a deborda” sau „a intra în/ (și) a ieși din/ teritoriul dușman” (< lat. *vagāre*). În cazul acestor forme romanice occidentale trebuie să admitem contaminarea locală între cele două cuvinte latine cu fonetism apropiat și cu sensuri de multe ori convergente: *vacāre* (și var. **vocāre*) + *vagāre*, iar apoi o nouă contaminare, cu **bagāre* < **bag(a)* (cf. REW³, 880).

În ceea ce privește verbul r. *a băga*, încep să cred că lat. pop. **bagāre* = cl. *vagāre/ -ri*, însoțit uneori de o vădită conotație sexuală (cf. alb. *fus, fut* „a pune”)

trebuia să fi fost influențat în România răsăriteană, începând cu sec. III d. Hr., și de romanicul **baga* „burduf” (comparat cu radicalul nordic **bagg-* „sac, boccea”), inclusiv de verbele derivate din această temă.

Restrângerile sau dezvoltările semantice neobișnuite, neașteptate sau divergente, ajungând uneori la sensuri opuse, sunt întâlnite în toate limbile romanice fără ca acestea să devină o „problemă” din punct de vedere etimologic. Ele pot fi datorate fie unor evoluții semantice locale, cum ar fi sp. *llegar* „a sosi” comparat cu r. *a pleca*; it. *salire* „a urca” sau sp. *salir* „a ieși” în comparație cu r. *a sări*; fr. *partir* și it. *partire* „a pleca” în comparație cu r. *a (îm)părți* etc., fie unor convergențe sau contaminări multiple, pentru care se pot vedea cele câteva exemple cu explicațiile date de Yakov Malkiel, ap. Marius Sala, IELR, 117–121 și de către mine, în articolul *Dificultăți ale etimologiei limbii române – a arăta, arătare, arătos* (LR, LVI, 2007, nr. 1, p. 3–18): *a arăta* < lat. *ēlātāre* (< *ēlātum*, *esserre*) + lat. *ēlitāre* (< *liātāre*) + **arreptāre* (< *arreptum*, *arripere*), *cât* < lat. *quantus* + *quotus* + *cata*, *a merge* < lat. *mergere* + *meāre* + *pergere*, *scorbură* < lat. *corbula* + **scrobula* (< *scrobis*), *străin* < lat. **extraliēnus* (lat. *extrāneus* + *aliēnus*) etc.

Romanicul *baga*, v. islandez *baggi* și m. engl. *bagge* (cf. engl. *bag*) nu sunt înregistrate ca aparținând vreunui dintre radicalele indo-europene din dicționarele Walde–Pokorny (WP), Walde–Hofmann (LEW) sau Pokorny (IEW). Apartenența acestor cuvinte la rad. i.-e. **bhag-* (cf. G. Meyer, IF, 115; Pokorny, IEW, 107) este împiedicată nu numai de marele ecart semantic dintre v. pers. *baga* „zeu” sau sl. *Bogŭ* „Dumnezeu”, de exemplu, și romanicul *baga* „burduf, boccea, povară pentru animale”, dar și de prea dificila încadrare a acestuia din urmă în semantismul inițial atribuit radicalului i.-e. **bhag-*.

Nici comparația cu gr. *φαγεῖν* „a mânca” (Vinereanu, DEIE, 120, cf. IEW, 107), care ar putea fi eventual interpretat și ca „*a pune ceva în stomac*”, nu pare să fie de mai mult folos, deoarece *a băga nu* poate fi pus în legătură, așa cum bine a arătat I.I. Russu, cu rad. i.-e. **bhag-*, al cărui sens principal este cel de „a împărți, a destina (a fi destinat) ca parte, ca porție”, cf. v. ind. *bhajati* „el distribuie, acordă”; av. *baga* „parte, destin (mai ales favorabil)”, v. sl. *bogŭ* „Dumnezeu”, *bogatŭ* „bogat” etc. (cf. WP, II, 127–128, IEW, 107, citat după I.I. Russu, ER. 263).

În consecință, verbul *a băga* este moștenit cu cea mai mare probabilitate din lat. pop. **bagāre* (cl. *vagāre*), cf. v. fr. *vaiier*, *vajer*, *vaguer*, cf. wall. (Liège) *baguer*, sard. log. *bogare*, prin contaminare cu rădăcina romanică **baga* (cf. REW³, 880).

Dacă am postula în paralel existența unui cuvânt autohton cu formă și sensuri asemănătoare, care ar fi interacționat cu lat. *vagāre*/**bagāre*, fie chiar și invocând comparația neconcludentă cu engl. *to bag* – ceea ce ar presupune o înrudire extrem de îndepărtată, această ultimă ipoteză ar avea nevoie în viitor de cercetări comparative mult mai aprofundate, în toate limbile și dialectele aparținând familiei indo-europene, pentru a deveni realmente credibilă.

O etimologie foarte simplă pentru verbul *a băga* pare să fi rămas un ideal încă neatins. De aceea, îmbogățirea și trierea continuă a cunoștințelor noastre despre acest verb rămâne singura cale de urmat pentru găsirea acelei soluții etimologice optime și definitive pe care o dorim cu toții.

3. Originea cuvântului **VISCOL**, a variantei reg. înv. **vicol** și a verbelor **a viscoli/ vicoli** este considerată „necunoscută” în majoritatea dicționarelor curente (DLR, MDA, DEX, DEXI).

Ipotezele și informațiile etimologice despre acest cuvânt (urmând lista lui I.I. Russu, ER, 419, corectată și completată) sunt următoarele:

• **B o b b**, II, 575: [„Unor cuvinte streine ce au intrat in limba Romanesca fe pune Romaneste intielesu:”] *Vicol* „Vent mare puternic”. • **L e x B**, 754: *vicól*, 758: *viscolă* – graec. βέμβιξ turbo [„vârtej (de apă)”. • **L a u r i a n** – M., Gloss, 575: „VICOLU – compara *viscolu* si *viforu*, vedi si *viferu* in Dictionariu. VISCOLU ... – observa in se co d’ in coce de Carpati se dice mai allesu despre ninsórea cu ventu tare...” • **C i h a c**, DEDR, II, 456: (s.v. **vijelie**;) – **vicol**, **viscol**, s., tourbillon, orage, grain de vent, temps orageux, venteux et pluvieux ou neigeux; - *vicolós*, *viscolós*, a., orageux; - *vijelesc*, *vicolesc*, *viscolesc*, í, vb., tourbillonner, il fait de la neige ou de la pluie menue; - *vicolie*, *viscolie*, s. v. *vicol*; *pol.* wieja, wija, wjadł *temps venteux et pluvieux ou neigeux*, *cr. serb.* vijařica *temps orageux et neigeux*; cfr. *vsl.* viti-vijař *circumagere*, *vijařica tempestas*; v. Curt.³ 593; v. *vifor*. *Vicoleni*, nom de localités. • **T i k t i n**, DRG, p. 1757: **viscol** Siehe [vezi] *vifor* ; p. 1738: **vifor**: **Et.** Ksl. *vihřũ*, serb. *vihor*, russ. *vihorũ*. Die dunklen *vicol*, *viscol* sind viell. damit verwandt. [Obscurele *vicol*, *viscol* sunt probabil înrudite cu acestea.] • **R e s m e r i ț ă**: lat. *vis* (abl. *vĩ*) „cu putere” + *halare* „a sufla” [sic] (corect: „a răspândi un miros, a exhala”). • **S c r i b a n**, *Arhiva XXX*, 1923, p. 286: magh. **veskõdni* în loc de *veskõdni* „a fi agitat”. [D r ă g a n u: corect *veszkõdni* „a se supăra, a se necăji → a se agita” (Szinnyei, MTsz., II, 971).] • **D r ă g a n u**, DR, V, 377: magh. [reg.] *viszkol-* (*visz-*, inf. *vinni* „a duce”) 1. „a mișca încoace și încolo, a duce, a trage, a târî, a împinge”; 2. „a se cuibări, a se vârfi, a se mișca neliniștit încoace și încolo” (Szinnyei, MTsz, II, 1006). • **S c r i b a n**, D, 1410: magh. **veskõdni* în loc de *veszkõdni* [„a fi agitat”. • **G r a u r**, BL, IV, 94: *viscoli*, *vicoli* „souffler en tempête, neiger en tempête”, considéré comme dérivé de *viscol*, *vicol*, qui est peut-être déverbatif de *viscoli*. • **C i o r ă n e s c u**, DER, 9249 (s.v. **vifor**): Derivările propuse până acum pentru *viscol* nu par suficiente [citați: Drăganu și Scriban]. • **E. P e t r o v i c i**, *Istoria României*, I, 1960, 793, cuvânt slav. • **S D E M**, 76: **viscol**. Origine neclară. Probabil slavă. Comp. scr. *viska* [sic] „îpăt”, „nechezat” [vezi srb. *vika*]; ucr. *vihteliti* „a bate un vânt puternic”; *vihola* „vifor”, „vijelie” [ucr. *вихола* „viformiță, viscol, vifor” DU-R, 1964]. **S D E M**, 74: **vijelie**. Origine neclară. Probabil slavă. Comp. maced. *виеж* „urlet” (< *vue* „a urla”). Același *vi-* slav figurează, probabil, și în *vicol*, *viscol*. • **T a m á s**, EWUER, 858–859: [Consideră greșită etimologia propusă de Scriban și nu comentează soluția lui Drăganu.] Ein sehr problematisches Wort. • **R e i c h e n k r o n**, *Das Dakische*, 170: mit einer Grundlage idg. **ũ-* bzw. **ũ-* + *-sko* + *-lo-*. • **R u s s u**, ER, 419: O temă i.-e. bine indicată de Reichenkron: **vis-k-*, aparținând la rad. primar **ũ-* „a sufla, a bate vântul” (IEW, 83). Un **vis-k-ol(n)-* va fi stând la baza lui *viscol* străromân, dacă nu cumva acesta este un derivat al epocii romanice din tema autohtonă **visco-* (*vesc-*); ori *-col(l)-* este o temă i.-e. (**kel-*, **kũel-*)?

• G. Ivănescu, în H. Mihăescu, *La romanité*, 318: ipotetică origine traco-dacă [după Reichenkron]. • Vineranu, DEIE, 2008, 898: Din PIE *ue-sko-lo [cf. Reichenkron]. Are aceeași origine cu lituan. (dial.) *viesoles* „viscol” și let. *veīsuols* „viscol” [sic]. Toate aceste forme sunt probabil de origine imitativă, ca și *vijelie*, dar cu certitudine sunt forme vechi... Origine traco-dacă.

Ipotezele enumerate se pot grupa în trei direcții de cercetare: limba maghiară, limbile slave, lexicul autohton. Dintre acestea, etimologiile maghiare se exclud de la sine, din moment ce verbele **veszkölni*, cf. *veszködni* (Scriban) și *viszkol-*, cf. *visz*, *vinni* (Drăganu) au fie o existență virtuală, fie o răspândire foarte limitată, regională, fiind practic necunoscute vorbitorului de limbă maghiară, nativ și cultivat. Un asemenea tip de împrumut este absurd, în condițiile în care *viscol* și *vicol* sunt cuvinte de largă circulație, primul fiind inclus de Al. Graur în fondul principal lexical al limbii române (Graur, *Încercare...*, 55), iar verbul *a viscoli*, în vocabularul reprezentativ al limbii române (VRR, *ap.* Sala, VRLR, 41). Cum ar fi putut românii din toate colțurile țării să învețe un cuvânt maghiar oarecare, dacă acesta nu figurează în dicționarele bilingve maghiaro-române și dacă maghiarii înșiși nu-l cunosc?

Înainte de a examina etimologiile slave și cele autohtone propuse anterior, este necesar să enumerăm, cf. DLR, s.v. **viscol** (și reg. **viscól**), variantele cuvântului: **vicol** (PH) și **vicól** (LB); *viscor*; *vișcol* și *vișcól*, *vășcol*, *vicul*, *gicul*, *gigul*, *jicol* și derivatul *viscolie*. Verbul **a viscoli** (*viscolește* și reg. *viscolă*) are variantele: înv. și reg. *a vicolí*, reg. *a vicolá*; *a vișcolí*, *jicolí*, *jiculí* și derivatul regresiv: *viscoálă*. Vezi și *a ghicoli*.

Din indicația dată în DLR, MDA, DEX și DEXI: v. *viscol* se înțelege că verbul *a viscoli* ar fi derivat din subst. *viscol*, iar *a vicola*/*vicoli* din *vicol*, părere neîmpărtășită de A. Scriban, N. Drăganu și, parțial, de Al. Graur (v. *supra*).

Din punctul de vedere al răspândirii geografice, în lipsa unei hărți a *Atlasului lingvistic român*, aflăm din DLR localizarea unora dintre variantele enumerate, în punctele anchetate la întrebările nr. 1230, 1249 și 1252 din *Chestionar*: **viscól** – Viziru, j. Brăila (700), Cloșani și Cerneți, j. Mehedinți (837, 850); **viscor** – Păulești, lângă Ploiești (748); **vișcol** – Boița, lângă Tâlmaciu, j. Sibiu (122); **vișcól** – Pui, lângă Hațeg (118); **vicul** – Valea Moldovei (A VI 26); **jicol** – Capu Codrului, lângă Gura Humorului, j. Suceava (378); **a vicolá** – Stoișești, lângă Bârlad (618).

Forma regională **vicol** este atestată (cf. DLR) mai întâi în anul 1425, ca toponim în Moldova (D. Bogdan, *Glosar...*, 216), și este întâlnită apoi în *Psaltirea Hurmuzachi* (124^v/3), la Varlaam, *Cazania* (30), în *Noul Testament* de la Bălgrad (171^v/7), la Dosoftei, *Psaltirea în versuri* (55/8), Cantemir, *Hronicul* (297), Alecsandri, *Opere* (V, 73), Eminescu, *Opere* (IV, 430). Forma **viscolește** este și ea atestată la Donici, *Fabule* (I, 7/6) etc.; **vicolit** la Filipescu, *Dascalul agronomiei* (II, 27/13); **vicolitură** la S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români* (I, 116) etc.

În consecință, *vicol* și *a vicoli*/*vicola* aparțin ariei nordice, supraviețuind ca forme vii, populare, mai mult în Moldova, unde sunt localizate și variantele cu labiala palatalizată *gicul*, *gigul*, *jicol*, respectiv *a jicoli*/*jiculi*.

În privința etimologiilor slave, o eventuală derivare a r. *viscol/ vicol* din v. sl. *vichŭrŭ* > *vihorŭ* (> r. *vifor*), cf. bg. *vihăr* „vârtej, rafală; vijelie; srb. *vihor* „vârtej; vijelie, furtună; vifor, viformiță”; cf. ucr. *віхор*, *-хоры* sau *-хры* „vârtej, strâmbă, volbură, sul”; *віхоруму(ся)* „a (se) roti în vârtej, a (se) învolbura, a se învârteji (vântul, zăpada)”, ori vaga înrudire dintre *vifor* și *viscol*, sugerată de Laurian – Massim, Tiktin și Ciorănescu, acestea nu au fost lămurite îndeajuns până acum. Singurul lucru cert este că *viscol/ vicol* și *vifor* au circulat multă vreme în paralel, în aceleași graiuri, ceea ce a avut drept urmare apariția variantelor simetric contaminate *viscor* și *vifol*, din cauza evidentei atracții paronimice reciproce.

Derivarea directă a variantelor *vicol* și *viscol* din sl. *vihorŭ* (> r. *vifor*) este exclusă din motive fonetice. De regulă, sunetul *h* de origine slavă nu se transformă în română într-un *c* [k] sau în grupul consonantic *sc*. Dovadă sunt variantele cuvântului *vifor*: *vihor* (formă etimologică, regională, învechită), *vior* (cu dispariția lui *h*) și *vivor*, care confirmă legea fonetică dată de E. Petrovici pentru evoluția sunetului slav *h* în română: cf. v. sl. *vrŭhŭ* > r. *vârĥ* > *vârĥ* > *vârv* sau v. sl. *vrŭhŭ* > r. *vârĥ* > *vâr* (> *vârĥn*) etc., una dintre excepțiile de la această lege, reprezentată de verbul *a iscodi* (< sl. *ishoditi* „a ieși”), putându-se explica mai curând prin contaminarea cu sl. *iskŭ* „cercetare” (cf. Ciorănescu, 4509) și slv. *iskŏ*, *iskati* „a căuta” (Pokorny, IEW, 16).

Referirea din SDEM la ucr. *віхора* „viscol” și la srb. *viska* „nechezat” [cf. srb. *vika* „țipăt”; „strigăte, țipete; gălăgie, zarvă, larmă, tărațoi” (Gămuțescu – Jivkovič, DScr-R)], care ar putea fi apropiate fonetic de r. *viscol/ vicol*, precum și relația etimologică dintre *viscol* și *vijelie*, cuvânt considerat de origine slavă de către Cihac, comparat în SDEM cu maced. *виеш* „urlet” (< *vue* „a urla”), în DLR cu *a vâjâi*, în DEXI: „de la. *a vâjâi*”, iar în DEX cu etimologia necunoscută, toate aceste raportări ridică o serie de întrebări esențiale pentru elucidarea etimologiei cuvântului *viscol*.

Care este înțelesul său de bază sau cum poate fi descris mai precis fenomenul atmosferic astfel denumit? Cum se raportează acesta în conștiința omului? Cum receptăm *viscolul*, auditiv, tactil sau cinetic? Este un cuvânt imitativ sau unul metaforic? Care e diferența specifică dintre *viscol* și *vifor*?

Din citatele date în DLR rezultă că *viscolul* provoacă uneori imagini auditive: ...Ș-al nopței vânt cu șuier viscolește; Alecsandri, *O*, II, 64. Ne-a fluierat și ne-a șuierat pân' ne-a asurzit, și era gata-gata să ne acopere și grajdurile. Agârbiceanu, *O*, XII, 197.

Era o iarnă aspră ș-o noapte ce-ngrozește. Și crivățul cu viscol mugea precum mugește un taur ce-i rănit. Bolliac, *O*, 96. Viscolul groaznic... își purta mânia în mugetele înspăimântătoare. Bujor, *S*, 55. Urletele viscolului nu se mai opreau. Barbu, *Princ*. 244.

Dacă ne rezumăm la receptarea auditivă a viscolului, vom fi surprinși să constatăm că verbul albanez *vishkëlloj*, relativ apropiat fonetic de *a viscoli*, are sensul de „a șuiera, a fluiera”, similar cu *fishkëllej*¹, cu variantele *fishkulloj*, *veshlløj*,

¹ Vezi și A. Poruciuc, *Confluente și etimologii*, Iași, Polirom, 1998, p. 48.

fëshëlloj etc., toate fiind derivate sau puse în relație cu lat. pop. *fistulare*, **fisclare* [> it. *fischiare*] (cf. Meyer, EWAS, 112; Orel, AED, 509, 97), ori considerate creații onomatopeice (cf. Çabej, SE, I, 186). Dacă mai preluăm aici și imaginea cinetică și tactilă a viscolului, vânt cu zăpadă care *bate* sau *biciuiește* etc., am putea să ne referim și la alb. *vishkulloj* „a biciui, a bate cu nuiua” < *vishkull* „nuia, vargă” < romanic **viscula* cf. **viscile* [?] (REW³, 9374; Orel AED, 509). Totuși, corespondentul românesc al alb. *vishkëlloj*, *vishkulloj* ar fi trebuit să fie *a *viscura/ *viscora/ *viscăra*, verbe inexistente în limbă, în ciuda prezenței variantei *viscor*. Lăsând deocamdată problema sufixului deoparte, să notăm corespondența româno-albaneză a posibilei teme verbale comune imitative *visc-/ vishk-* „a șuiera, a fluiera, a șfichiui”.

Prin imaginea sa sonoră, de *muget* sau *urlet*, viscolul ar putea fi raportat cu aceeași îndreptățire (cf. SDEM) la srb. *viska* „nechezat” și la srb. *vika* „țipăt, strigăt”, cel de al doilea mai însemnând și gălăgie sau larmă, fiind împrumutat chiar cu acest sens de băn. *a face vică* „a face gălăgie, zgomot”.

Srb. *vika* este considerat de P. Skok (ERHS, III, 592) ca «postverbal de la *vikati* „a striga, a țipa, a zbiera”, un verb exclusiv sud-slav [împrumutat și de albaneză (reg.): *vikas*, *vikat* „a țipa, a striga”, *vikámě* „țipăt, strigăt, vaier”], care provine din rădăcina protosl. **vy-* < i-e. onomatopeic **ũ-*, fiind format cu ajutorul secvenței *-kati*, cf. *bukati* „a face zgomot, a mugi, a rage, a zbiera”. Compară cu verbul onomatopeic ceh. *výskati* „a scoate strigăte de bucurie”.

Aceeași rădăcină o găsim în bg. *вук* „strigăt, țipăt; gălăgie, larmă”, cu derivatele *вукъч*, *вукъчка*, *вукот* „strigăt” etc. și în vb. bg. *викам* „a striga, a chema” etc. Despre bg. *вук* se spune în BER, fasc. 2, 1963, p. 147 că este un cuvânt slav de sud, format din baza **ũ-kō-*, **ũ-kā*, cf. *вӯя*² „a urla, a zbiera, a mugi” – având aceeași origine cu lit. *ap-úokas* „bufniță”, let. *aũka* „furtună, vijelie”.

În limba bulgară mai întâlnim, regional, și rădăcina *visk*, înrudită cu *vik*, dar specializată semantic: bg. *виск* „nechezat”, având ca derivat verbul *вискам* „a necheza” care se regăsește în srb.-cr. *visak*, *viska*, sloven. *viskati*, ucr. *виск*, *вискату* [care nu sunt înregistrate de ESUM!], ceh. *výskati* (după BER, fasc. 2, 1963, p. 152). Etimologia propusă în BER pentru *виск* ar fi: vb. protosl. onomatopeic **vũkati*, cu *v* protetic și cu sufixul *-sko*, la rădăcina **ũ*, căreia îi aparține și vb. *викам* „a striga, a chema”, *вӯя*² „a urla, cf. v. bg. *вѣсти*, *виждя* și *виця*; bg. *виск* „nechezat” fiind împrumutat în albaneză: reg. *visk* „măgăruș”.

În limba sârbă, *viska* sau *visak*, cu variantele muntenegrene *fiska* și *hiska* „nechezatul (calului)”, ca și denominalul *viskati* „a necheza” sunt considerate de P. Skok (ERHS, III, 597) formații onomatopeice, din rădăcina **ũ-*, amplificată cu sufixul incoativ *-sk*. Cf. bg. *visk* „nechezat”, alb. *visk* „măgăruș”, pol. *wiskać*.

Să mai notăm, în consecință, existența celor două posibile teme comune imitative, (sud-)slave, *vik-* „țipăt” și *visk-* „nechezat, zbieat”.

Etimologia ucraineană propusă în SDEM, *віхола -лу* [*víhola*] „viforniță, vifor, viscol, vijelie” prezintă un interes considerabil, deși se lovește de aceeași

problemă a evoluției sunetului *h* slav în română, care nu evoluează niciodată spre un *-c-* [k] românesc *intervocalic* și nici spre grupul *-sc-* intervocalic. Acest fapt exclude posibilitatea împrumutului direct din ucraineană.

Alte evoluții târzii pe teren românesc: (reg.) *cram* < *hram*, (reg., rar) *duc* < *duh* se explică prin caracterul *velar* al spirantei de origine slavă, *h* velar putând fi înlocuit cu o ocluzivă doar atunci când era urmat de consoană (*cram*) sau când se afla la sfârșitul cuvântului (*duc*). În poziție intervocalică, însă, *h* românesc este o spirantă *laringală*. Din această cauză, de exemplu, împrumutul din slava veche *vihor* nu a putut dezvolta vreo formă regională **vicor*, alături de cunoscutele sale variante *vișor*, *vișoră*, *vior*, *vioare*, *vivor*, *vișol*.

Totuși, ucr. *віхола* = „метелиця” „viscol, vișor etc.”, cu variantele *віхало*, *віхóла*, *віхолка*, ca și verbul *віхолити* „крутити (снігом); розвіватися” [„a învăța, a răsuși (zăpada); a împrăști, a spulbera”] sunt remarcabil de apropiate ca formă și ca sens de r. reg. *viscol*, *a viscoli*. În dicționarul etimologic ucrainean (ESUM, I, 407) găsim și verbul pol. reg. *wicholic* „валити, крутити” [„a rostogoli, a răsuși”], care ar putea proveni din ucraineană, după ESUM, iar ucr. *віхола* ar fi «derivat, ca și vb. *віяти* [„a vântura; a sufla, a adia”], din aceeași rădăcină protosl. **vēti*; – fiind înrudit cu lit. *viésulas* „vârtej”, let. *veīsuōls*, „idem”, i.-e. **uei-s-* „a (ră)suci, a sufla”. Formele fonetice cu *vi* sunt determinate de apropierea cu *віхор* [„vârtej”], *вихати*. Cf. *віяти*, *віхор*.»

Surprinzător este faptul că în dicționarul român-ucrainean, având același redactor responsabil, G. Cocotailo, *viscol* este tradus doar prin ucr. *метелиця* sau *завірюха*, dar nu și prin *віхола*. Asemănător, *a viscoli* este tradus prin ucr. *месті (снігом)* [a mătura (zăpada)] și nu prin ucr. *віхолити*. Din această traducere înțelegem, pe de o parte, că ucr. *віхола* și *віхолити* s-ar putea să nu fie folosite în toate regiunile Ucrainei, iar pe de altă parte, ar reprezenta o confirmare că ele nu sunt cele mai uzuale cuvinte ucrainene pentru corespondentele lor românești.

Într-adevăr, limba ucraineană este deosebit de bogată în sinonime care au înțelesul de *viscol*. Pe lângă *віхола*, *метелиця* și *завірюха*, amintite mai sus, cuvântul cel mai uzual ucrainean ar fi de fapt, după părerea unor vorbitori nativi, *заметіль*, înrudit cu *замета*, *заметільниця*, *метелиця*, *метіль*, toate cu sensul de viscol, și cu verbele *месті*, *заместі*, *замітати* „a mătura, a da cu mătura”, cf. *мітля* „mătură” (vezi și *замет*, *намет* „nămete, troian”; *метільник* „măturător”, *метіння* „măturare”). Viscolul se mai traduce în mod obișnuit și prin ucr. *хуртовіна*, *завія*, prin formele contaminate *хуртєлиця*, *хуга*, iar datorită influenței ruse, în plus, prin *в'юга*, *бурян* sau, cu un sens mai general, (*грозовá/ сніжна*) *буря*.

Legătura semantică atât de evidentă în limba ucraineană între acțiunea de „a mătura” și cea de „a viscoli”, respectiv între „mătură” și „viscol” ne deschide o perspectivă nouă și deosebit de atractivă pentru etimologia cuvântului *viscol*.

În vechea islandeză, *visk* se traduce prin „mănunchi, smoc, măturică”, iar v. dan., v. norv. și v. sued. *visk* prin „mătură” (J. de Vries, ANEW, 668), cf. engl. *whisk* „mănunchi de fire/ de pene”, „tel”, „mișcare scurtă și iute”. Verbele derivate au înțelesul unei mișcări rapide și repetate, de exemplu v. isl. *viska* „a șterge (cu

cârpa)”, înrudit cu m. engl. *wisk*, *wysk* „sweeping movement” și continuat de engl. *to whisk* „a scutura (praful)”, „a bate cu telul”, a mișca (repede) coada” etc. (cf. Chambers, DE, 1233).

Rădăcina germanică *wisk* „mișcare rapidă” a existat în limba vechilor franci (cf. REW³, 9557), în vechea frisonă și în vechea germană de sus. Ca substantiv, *wisk* avea în vechea germană de sus sensurile de „cârpă de șters, șomoioi de paie, mănunchi, pământuf”, cf. germ. *Wisch* „idem”, cf. engl. *wisp* „mănunchi, legătură de paie, măturică” (Köbler, AHDW, 270). Verbele derivate, inclusiv ags. *wiscian*, se raportează la un protogerm. **wiskōn*, cf. rad. i.-e. **ueis-k-* „a întoarce, a schimba direcția, a (ră)suci” (Pokorny, IEW, 1133; Kluge, EWD, 866). În vechea scandinavă mai întâlnim o temă înrudită cu rad. i.-e. **ueis-*, anume *wisla*, cf. germ. *Wiesel* și sued. *vessla* „nevăstuică” (REW³, 9559).

Verbele suedeze aparent înrudite: *vicka* „a mișca, a zgâlțâi”, *vika* „a schimba direcția, a coti”, *viska* „a sufla”, *vispa* „a bate (frișcă)”, *vifta* „a face semn cu mâna, a flutura, a da din coadă” sunt dovada existenței în limbile scandinave a unor rădăcini apropiate formal și semantic, unele dintre ele regăsindu-se și în română: *vic-* și *visc-*.

Rădăcina *vik-* este prezentă în multe limbi germanice, cf. protogerm. **wikōn*, în v. isl. *víkja* „a mișca, a învârti, a răsuci”, sued. *vicka* „a se mișca cu schimbări de direcție”; cf. nhd. hess. *wicken* „a mișca rapid și violent”, germ. *wickeln* „a (se) răsuci, a se învârti”; cf. rad. i.-e. **ueik-*, **ueig-* „a clătina, a răsuci” (Pokorny, IEW, 1130; Kluge, EWD, 858).

Înainte de a încerca să dăm o soluție etimologică pe baza comparației cu albaneza, cu limbile slave învecinate și cu limbile germanice, de la vechea islandeză până la engleza modernă și la limbile scandinave, suntem datorii să mai investigăm dacă rădăcinile românești *visc-* și *vic-* sunt sau nu izolate în română.

Pornind de la variantele *viscol*, (reg.) *vișcol* și *vâșcol*, găsim în DLR interj. *vâșc!*, cuvânt care sugerează o mișcare bruscă, rapidă: *O nevăstuică își iese din gaura pusă-n margine de drum, se pune-n două labe... și iar – vâșc! – intră la adăpost.* (Slavici, O, III, 228). Să ne amintim aici de v. scand. *wisla* „nevăstuică”.

Verbul regional *a vâșca*¹ (Trans. Mold. și Bucov.), cu variantele *vâșcăi*, *vâșcări*, *vâșcâi*, *vâșgăi*; *vâscă*, *vâscări*, *vâsgăi*, *vișgăi*, *vâsgăi*; *vuscă* are sensul de „a se mișca, a se foi, a se agita, a se zbate să scape”, putând fi comparat, împreună cu *a se vâșca*² (reg. despre ființe) „a se mișca brusc, a porni în grabă, a țâșni”, cu rădăcina germanică *wisk-*, care are același înțeles general. De aceea, etimologia din DLR: «et. nec., cf. ucr. *veštisja*» [„a hoinări”!] este neadecvată fonetic și semantic. Sensul specializat al verbului *a vâșca*¹ (despre câini) „a-și mișca mereu coada (când se gudură)” se regăsește identic la verbele engl. *to whisk* și sued. *vifta*.

Rădăcina *vic-*, din *vicol*, dezvoltată conform legilor fonetice românești, poate fi regăsită în verbele cu aparență onomatopeică *a vâcăi*, *a zvâcăi* „a zvâcăni” (despre inimă, tâmple) și, bineînțeles, în onomatopeea *zvâc*, care redă o mișcare bruscă, precipitată. În DLR (t. XIII/3), *a vâcăi* este considerat o variantă a verbului *a vâgăi*: (despre câini) „a da din cap sau din coadă”, ambele fiind înregistrate sub

cuvântul-titlu (reg.) *a vâgăli* (și *a vâgăli*, *a vâgăi*) care au sensul principal de „a-și balansa mâinile (în timpul mersului)”: *merge vâgâind*; *a vâgăli cu capul*; *a vâgăli din umeri*; *te vâgălesc cu brâncile* „te pălmuiesc” etc. Etimologia dată în DLR: «din germ. *wackeln* [„a se clătina (mergând); a mișca din (urechi etc.)”], cf. germ. *wiegen* „a se legăna”» este aparent corectă, dar în vădit contrast cu aspectul onomatopeic sau expresiv al acestor verbe, care sugerează că ele sunt formate pe teren românesc din rădăcina *vic-*, comună cu *a vicoli/ vicol*, fiind greu de presupus că ar fi fost împrumutate în ultimele trei sute ani din dialectul șvăbesc sau din germana literară.

De rădăcina *vic-* se leagă și *a ghicoli* (cf. MDA, reg.) „a avea epilepsie”; (înv.) „a vrăvui”, care este o altă variantă fonetică a verbului *a vicoli*, cu un sens învechit care nu are vreo legătură cu zăpada sau cu viscolul, dar cu o mai nouă specializare semantică, pentru mișcările patologice ale bolnavului de epilepsie.

Viscolul, vântul de iarnă puternic, care bate în rafale violente, cu schimbări rapide de direcție, care șuieră, urlă sau geme în ferestre sau pe horn și zgâlțâie ușile, care este însoțit de ninsoare și care spulberă sau mătură zăpada din curți, de pe drum etc., adunând-o în troiene, în nămeți sau în munți de zăpadă, așa cum îl putem defini mai precis, este un fenomen atmosferic care aparține regiunilor cu o climă continentală, cu ierni mai grele și cu ninsoare abundentă.

Diferența specifică dintre *viscol* și sinonimul său cel mai apropiat, *vifor*, este aceea că se poate vorbi despre zăpada *viscolită*, dar nu și despre zăpada *viforâtă*. În DLR găsim sintagma vânt *viforât*, dar nicăieri vântul *viscolit*. În schimb, găsim la verbul *a viscoli* exemplul: *vântul a bătut puternic, viscolind pe alocuri zăpada*. Este învederat faptul că *viscolul* este strâns legat semantic de zăpada căzută (cf. v. sl. *zapadŭ* „căzut”), pe care o spulberă sau o mătură, adunând-o în troiene sau nămeți.

Din această cauză, trebuie să renunțăm la comparația cu alb. *vishkëlloj* sau cu bg. *visk/ viskam*, cu srb. *viska/ viskati*, inclusiv la bg. *vik/ vikam* sau srb. *vika/ vikati*, toate aceste cuvinte denotând doar o imagine sonoră, șuieratul, nechezatul, țipătul sau larma, fără nicio legătură directă cu cauzele fenomenelor atmosferice.

Fără îndoială, formele cele mai apropiate de cele românești din punct de vedere fonetic și semantic rămân cele vechi germanice/ nordice: protogerm. **wiskōn*, respectiv protogerm. **wikōn*, prima dintre ele având cel mai limpede înțelesul unei mișcări rapide, scurte și repetate, așa cum este mișcarea de a mătura, de a șterge ceva, de a bate cu telul sau, despre câini, de a da din coadă. Rădăcina germanică *wisk* are, pe lângă sensul general al mișcării iuți și repetate, sensul specializat în vechile limbi scandinave de „mătură, mănunchi” sau oricare alt agent capabil de asemenea mișcări.

Este foarte probabil ca germanicul *wisk*, **wiskōn* să se fi specializat în spațiul carpato-dunărean ca denumire a vântului care viscolește, respectiv „mătură” zăpada.

Evoluția semantică a protogerm. **wikōn* este foarte asemănătoare cu cea a v. sl. *vichŭrŭ*, care, pornind de la mișcarea de răsucire, de la sensul de „vârtej”, păstrat exclusiv și nealterat în rusă, în ucraineană și în bulgară, a dobândit mai târziu înțelesurile românești ale lui *vifor*, care se mai regăsesc doar la srb. *vihor*. În

română, rădăcinile *visc-* și *vic-* au circulat în paralel timp foarte îndelungat, devenind perfect sinonime, cu consecința că forma *viscol* a reușit să elimine varianta nordică *vicol* din limba literară abia în secolul trecut.

Deoarece temele verbale protogermanice **viskō-/ *vikō-* conțineau un *o* lung, astfel se poate explica faptul că în româna arhaică acestor teme li s-au alăturat sufixele verbale de origine expresivă *-li, -la* (ultimul dintre ele fiind prezent și în latină, cf. lat. *titillāre* „a gădila”), la fel ca în cazul verbelor *a vijeli/ vijoli* (cf. onom. **vjj > *vij- > vâj*).

Dacă din punct de vedere lingvistic lucrurile sunt destul de clare, din punct de vedere istoric, *viscol* și *vicol* cu greu ar putea fi atribuite contactului cu goții episcopului Wulfila. Acești goți au ocupat Dacia, dar în general au plecat mai departe, fără să lase urme sigure în limba română, deoarece nu au fost asimilați în număr mare de populația romanică autohtonă.

Germanicii care s-au asimilat în spațiul carpato-dunărean sunt însă bastarnii, care timp de aproape șase secole (sec. III î. Hr. – sec. III d. Hr.) au locuit pe teritoriul Moldovei și al Ucrainei apusene, amestecându-se treptat, la nord cu triburile slave, iar la sud cu carpii, cu tirageții și cu alte triburi geto-dace (DIVR, 84). Apoi, mult mai târziu, gepizii au reprezentat singura ramură gotică care s-a asimilat complet pe teritoriul Daciei Romane, în interiorul arcului carpatic, aproximativ între anii 475 și 675 d. Hr. (DIVR, 284–285)².

Cu titlul de ipoteză, putem presupune că r. *vicoll/ a vicoli* și ucr. *vihola/ viholiti* sunt datorate unui (sub-)substrat bastarn, c o m u n românei și ucrainenei (inclusiv ca tip de evoluție semantică), transmis românei fie mijlocit, prin substratul geto-dac, fie direct latinei dunărene, pe măsură ce aceasta începea să fie vorbită în văile și depresiunile Carpaților Răsăriteni, iar *viscol/ a viscoli* ar putea fi împrumuturi gepide în latina târzie nord-dunăreană și apoi în dacoromâna arhaică.

Desigur, cel mai comod lucru ar fi fost să atribuim ambele forme, *viscol* și *vicol*, substratului autohton, așa cum au procedat cu destul de multă ușurință G. Reichenkron, I.I. Russu și alții pe urma lor. Trebuie să remarcăm însă că termenii de comparație oferți de către toți acești autori, v. sl. *vichŭrŭ* „vârtej, vijelie trombă”, lit. *visulyš, viesula* „curent de vânt, vârtej, vijelie” (Russu, ER, 419) sau lit. dial. *viesoles* și let. *veīsuols* „viscol” (Vinereanu, DEIE, 898) [sic!, de fapt v. let. *veīsuōls/* let. mod. *viesulis* „vifor, vârtej” („Wirbelwind”, cf. Lett.-DW, 4, 671)] nu explică nicidecum dezvoltarea consonantică, extensiunea (die Erweiterung) în *-sk-*, respectiv în *-k-*, specifică cuvintelor românești, și nici evoluția lor semantică. Unui *s* intervocalic din limbile baltice îi poate corespunde fără probleme un *h* slav (rad. i.-e. **ueis-* „a răsuca”, cf. sl. *vichŭrŭ!* – LEV, II, 526), dar cum s-ar putea dovedi că același *-s-* baltic i-ar corespunde un *-k-* sau grupul *-sk-* traco-dac?

² Vezi și Diculescu, 1923 (p. 168–185) și 1929; Rosetti, ILR, 1986, p. 220–224; Poruciu, 1997, p. 208–209; Sala, IELR, p. 206 etc.

Simpla aserțiune că *viscol* ar fi un cuvânt autohton, dacic, prin comparație nu numai cu formele baltice citate, dar și cu v. isl. *visk*, poate fi la fel de (i)relevantă sau de (ne)adevărată ca supoziția că *a băga* ar putea fi și el autohton, prin comparație tot cu vechea islandeză (*baggi*, cf. m. engl. *baggen*), ori ca pretenția că adj. r. *mare* ar fi autohton, traco-dac, prin comparație cu vechea irlandeză (celtic: *mār*). Nu avem nimic, nicio dovadă care ar putea confirma sau infirma presupunerile de acest fel.

Un subterfugiu pentru a salva ipoteza autohtonă ar fi fost să recurgem la comparația cu alb. *vishkulloj* „a bate cu nuiua” < *vishkull* „nuiua, vargă”. Indiferent care ar fi însă etimologia atribuită cuvântului albanez, cu nuiua nu se poate aduna zăpada, iar corespondentul românesc al verbului alb. *vishkulloj* trebuia să aibă forma *a *viscura*.

În concluzie, *a vicoli*, *vicol* sunt împrumuturi vechi germanice, probabil dintr-un *bastarnic *wik-ō-n-*, cf. v. isl. *vīkja* (și germ. *wickeln*) „a răsuci”, sued. *vicka* „a mișca, a zgâlțâi”, *vika* „a schimba direcția, a coti”; iar *a viscoli*, *viscol* – împrumuturi vechi scandinave, cel mai probabil *gepide*, din **wisk-ō-n-*, cf. v. isl. și v. scand. *visk* „mătură”, sued. *viska* „a sufla” etc., cu sufixul intensiv-iterativ de origine expresivă *-li* și cu evoluția semantică: **visk-* „mătură” (= vânt care mătură) → *viscol*. Obișnuita neîncredere în posibilitatea existenței unor împrumuturi foarte vechi germanice în limba română ar trebui să cedeze, punctual, în fața argumentelor lingvistice și istorice care prezintă mai multe garanții de veridicitate decât reconstrucția arbitrară a unor teme indo-europene pretins autohtone, practic incontrolabile.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- BER = Bălgarska Akademia na Naukite, Institut za Bălgarski Ezik. VI. Gheorghiev, I. Duridanov *et al.*, *Bălgarski etimologičen rečnik*, I (A–3), Sofia, 1971 (IV (M-II), 1995).
- Çabej, SE, I = Eqrem Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipës*, I. Hyrje. Tiranë, Akademia e Shkencave, Instituti i Gjuhësisë, 1982.
- Chambers DE = Robert K. Barnhart, Editor, *Chambers Dictionary of Etymology*, [Edinburgh – New York], Chambers, [2004].
- Cornu, DL = Bertrand Cornu, *Dictionnaire en ligne wallon liégeois-français et français-wallon liégeois* (2008), www.freelang.com/enligne/wallon_liegeois.php.
- DEXI = Eugenia Dima (coordonator științific), *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, [Chișinău], Ed. Arc & Gunivas, 2007.
- DG–R = Academia Română, Universitatea București, Institutul de Lingvistică; M. Isbășescu, M. Iliescu (coord.), *Dicționar german-român*, EA, 1989.
- Diculescu, 1923 = Constantin C. Diculescu, *Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*, I. Band, Leipzig, 1923.
- Diculescu, 1929 = Constantin Diculescu, *Altgermanische Bestandteile und die rumänische Kontinuitätsfrage*. Erster Teil. Sonderabzug aus: „Zeitschrift für romanische Philologie”, Halle, Max Niemayer Verlag, 1929.

- DIVR = D. M. Pippidi (cond.), *Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic – sec. X)*, București, EȘE, 1976.
- DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, serie nouă. Tom IV–XIV (Literele D – E; K – Z), București, EA, 1965–2010.
- DOSard = *Ditzionàriu (Online) de sa limba sarda*, © 2000–2009, Edizioni Condaghes. Web Design: MAGICA Servizi informatici. www.ditzionariu.org.
- DScr–R = Dorin Gămulescu, Mirco Jivcovi, *Dicționar-sârbocroat-român*, București, EȘE, 1970.
- DSu–R = Jürgen F. Salzer, *Mic dicționar suedez-român*, București, Editura Sport – Turism, 1981.
- DU–R = *Dicționar ucrainean-român* [s. red. G. Cocotailo], București Editura Didactică și Pedagogică, Cernăuți, Editura Alexandru cel Bun, [1996 (1964)].
- ESUM = *Етимологічний словник української мови*, Том перший, А - Г, Київ, Видництво «Наукова Думка», 1982.
- FEW = Walther von Wartburg, *Französisches etymologisches wörterbuch. Eine darstellung des galloromanischen sprachschatzes*. Band 14, Lieferung 56, Basel, 1957.
- Guțu, DL-R = G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, EȘE, 1983.
- Haust, DL = Jean Haust, *Dictionnaire liégeois (Le dialecte wallon de Liège, 2me partie)*, Liège, 1933 [2008].
- IEW = Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Band I–II, Bern und München, 1965.
- Ionescu, 1985 = Adriana Ionescu, *Lexicul românesc de proveniență autohtonă în textele din sec. al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, Universitatea din București, 1985.
- Köbler, AHDW = Gerhard Köbler, *Althochdeutsches Wörterbuch*. (4 Auflage) 1993 © Gerhard Köbler: <http://www.koeblergerhard.de/germanistischewoerterbuecher/althochdeutscheswoerterbuch/ahdZ.pdf>.
- Kluge, EWD = Friedrich Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, bearbeitet von Walther Mitzka, 19 Auflage, Berlin, 1963.
- Let.-DW = K. Mühlenbachs, *Latviešu valodas vārdnīca. Lettisch-deutsches Wörterbuch*. Redigiert, ergänzt und fortgesetzt von J. Endzelin, B. I–IV, Rīgā, 1923–1932 (–1943).
- LEV = Konstantins Karulis, *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, s. I–II, Rīga, «Avots», 1992.
- Meyer, EWAS = Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891.
- Meyer, IF = Gustav Meyer, *Etymologisches aus den Balkansprachen. 12. Rumänisch bag*, in *Indogermanische Forschungen*, Zeitschrift für Sprach- und Altertumskunde, herausgegeben von Karl Brugmann und Wilhelm Streitberg, VI Band, Strassburg, 1996, p. 115–116.
- Orel, AED = Vl. Orel, *Albanian Etymological Dictionary*, Brill, Leiden – Boston – Köln, 1998.
- Poruciu, 1997 = Adrian Poruciu, *O propunere de re-introducere în domeniul elementelor vechi germanice păstrate în limba română*, în vol. *Omagiu Profesorului Vasile Arvinte*, AUI, Secț. III e., Lingvistică, t. XLIII, 1997, p. 207–225.
- R–BR = Bălgarska Akademia na Naukite, Institut za Bălgarski Ezik, akad. St. Romanski, St. Ilčev [redactori], *Rumänsko-bălgarski rečnik*, Sofia, 1962.

- Reichenkron, *Das Dakische* = Günter Reichenkron, *Das Dakische (reconstruiert aus dem Rumänischen)*, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag, 1966.
- REW³ = W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. 3. vollständig neu bearbeitete Auflage. Heidelberg, 1935 (7., unveränderte Auflage, 2009).
- Russu, ER = I.I. Russu, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romanică*, București, EȘE, 1981.
- Sala, IELR = Marius Sala, *Introducere în etimologia limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, „*Etymologica*” 20, București, EA, 2005.
- Sala, VRLR = Marius Sala (coordonator), *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, București, EȘE, 1988.
- SDEM = N. Raevski, M. Gabinski (redactori), *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, Chișinău, ESV, 1978.
- Skok, ERHS = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV), Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb, 1971–1973.
- Tamás, EWUER = Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, London – The Hague – Paris, Mouton & Co, 1967.
- Topciu – Melonashi = Renata Topciu, Ana Melonashi, Luan Topciu, *Dicționar albanez-român/ Fjalor shqip-rumanisht*, [Iași], Polirom, 2003.
- Vinereanu, DEIE = Mihai Vinereanu, *Dicționar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europenistică*, București, Alcor Edimpex, 2008.
- Vries, ANEW = Jan de Vries, *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*, Leiden, E.J. Brill, 1961.
- WP = Alois Walde, Julius Pokorny, *Vergleichendes Wörterbuch der Indo-germanischen Sprachen*, B. I–III, Berlin – Leipzig, vol I, 1930; vol. II. 1927.

ROMANIAN WORDS OF “UNKNOWN ETYMOLOGY”:

1. BEREGATĂ, 2. A BĂGA, 3. VISCOL/ VICOL

(Abstract)

Among the Romanian words of «unknown etymology», *beregată* “throat, windpipe” and *a băga* “to put (into)” have most probably an inherited Latin-Romance origin: **(um)bilicata* (P. Skok) and **bagāre* (*vagāre* + **baga*). *Viscol* “snow storm, blizzard” belongs to an old Scandinavian type of Germanic loans (probably Gepidic), the variant *vicol* “idem” being probably a Bastarnic loan, cf. E *to whisk*, Swed. *vicka*, *vika*, *viska*, *vispa*, OScand. *visk* “broom” etc.

Cuvinte-cheie: etimologie necunoscută, cuvinte autohtone dace, cuvinte latino-romanice moștenite, împrumuturi vechi germanice/ nordice, comparația indo-europeană, restrângere/ polarizare semantică.

Keywords: unknown etymology, Dacian autochthonous words, inherited Latin-Romance words, Old Germanic/ Old Scandinavian loans, Indo-European comparison, semantic reduction/ ~ polarization.

București, Șoseaua Iancului nr. 10, apart. 40.
E-mail: pczboerescu@yahoo.com